

FEM ARXIU, CONSTRUÏM CIUTAT

Història de l'Arxiu
Municipal de Barcelona
(1249-2025)

Ramon Alberch i Fugueras

Edita: Ajuntament de Barcelona

Consell d'Edicions i Publicacions de l'Ajuntament de Barcelona:

Xavier Marcé Carol, Gemma Arau Ceballos, Maria Buhigas San José, Ferran Burguillos Martínez, Núria Costa Galobart, Mireia Escobar Costa, Sonia Fuertes Ledesma, Oriol Martí Sambola, Lluís Mauri Roldán, Àlex Montes Flotats, Jaume Muñoz Jofre, Joan Ramon Riera Alemany, Pilar Roca i Viola, Miquel Rodríguez Planas, Edgar Rovira Sebastià, Montserrat Surroca Comas i Anna Giralt Brunet.

Directora de Comunicació: Pilar Roca i Viola

Directora de Serveis Editorials: Núria Costa Galobart

Recursos, Distribució i Màrqueting: Núria Mahamud de la Peña

Edició: Oriol Guiu

Direcció de Serveis Editorials
Passeig de la Zona Franca, 66
08038 Barcelona
Tel.: 934 023 131
Barcelona.cat/barcelonallibres

Direcció de Serveis del Sistema Municipal d'Arxius: Ana María Pazos Fernández

Col·lecció: Barcelona Ciutat i Barris

Autor: Ramon Alberch i Fugueras

Pròleg: Vicenç Villatoro

Disseny gràfic i maquetació: Xavi Pirretas. www.noupla.net

Disseny de cobertes: Adrià Masferrer

Coordinació editorial: Helena Codorniu

Selecció fotogràfica: Núria Bosom

Correcció lingüística: Violeta Batiste i Marina Albaladejo / Linguaserve Internacionalización de Servicios, S. A.

Retoc i producció gràfica: Xavier Tulleuda

Impressió: Vanguard Gràfic S.A.

Barcelona, 2025
© de l'edició: Ajuntament de Barcelona
© del text: Ramon Alberch i Fugueras
© del pròleg: Vicenç Villatoro
© de les imatges: els autors i autores esmentats.

La publicació es pot descarregar gratuïtament a: <https://ajuntament.barcelona.cat/barcelonallibres/ca>

ISBN: 978-84-9156-655-7 (versió digital en català)
ISBN: 978-84-9156-656-4 (versió digital en castellà)
ISBN: 978-84-9156-657-1 (versió digital en anglès)
D.L.: B 17524-2025

Imprès en paper ecològic

Fem arxiu, construïm ciutat

Història de l'Arxiu Municipal de Barcelona
(1249-2025)

Ramon Alberch i Fugueras

**Ajuntament
de Barcelona**

Sumari

Pròleg	7
Introducció	15
I. La configuració del Govern municipal i les seves competències	
De la universitat al municipi	19
Competències i organització del municipi	21
II. La lenta consolidació de l'arxiu	
El tractament dels documents	27
La gènesi dels llibres verd i vermell	32
La "pèrdua" dels documents fundacionals	35
La Taula de Canvi: economia i arxiu	39
III. Creixement de la ciutat i complexitat burocràtica	
Els intents de redreç arxivístic	43
El ressò de l'obra de Pere Joan Comes i Esteve Gilabert Bruniquer	45
IV. El set-cents: un arxiu en crisi	
L'arxiu negligit	53
Erudició i crítica històrica	56
V. La consolidació del concepte d'arxiu municipal	
Un seguit de reformes	61
- La recuperació de l'arxiu: 1821	61
- El projecte de reforma: 1834	62
- La darrera reorganització: 1848	65
La continuïtat en la normalitat	69
VI. La reorganització de l'Arxiu Municipal	
La creació de l'Oficina Municipal d'Investigacions i Publicacions Històriques (1917)	79
L'intent de reintegració funcional dels arxius històric i administratiu	89
La Segona República i la Guerra Civil (1931-1939)	92
- L'impacte de la Guerra Civil	98
El declivi de l'Arxiu Municipal Administratiu	103

VII. De l'Institut Municipal d'Història al Sistema Municipal d'Arxius

Les tres etapes de l'Institut Municipal d'Història	111
- La primera etapa: 1943	111
- La segona etapa: 1959	115
- La tercera etapa: 1991	121
El Projecte d'ordenació d'arxius i la concepció d'un nou model arxivístic	122
- L'enquesta duta a terme el 1987	124
- Els eixos del projecte	126
- La materialització del projecte	128

VIII. L'emergència dels nous equipaments

Els arxius al territori	133
La visualització del patrimoni en imatge	137

IX. La consolidació del Sistema Municipal d'Arxius. 2006-2025

El desplegament dels plans estratègics	141
Nou model de governança: creació de la Direcció del Sistema Municipal d'Arxius	143
- Aprovació de reglaments i normatives	144
Gestió documental i Administració electrònica	146
- Tractament i digitalització del patrimoni documental	149
Instal·lacions i equipaments	151
Difusió i comunicació	155
Cooperació i relacions internacionals	160

Cronologia històrica	163
-----------------------------	-----

Índex d'arxivers i arxiveres	168
-------------------------------------	-----

Bibliografia	174
---------------------	-----

Reglaments i normatives	187
--------------------------------	-----

Sigles	189
---------------	-----

Pròleg

L'arxiu i la veritat

Per valorar una determinada institució, una activitat, un ofici —en el nostre cas la institució de l'arxiu i la feina de l'arxiver— un exercici de vegades eficaç és pensar com seria el món o la societat si no existissin. Com de menys ric i menys savi i menys civilitzat seria el món si no hi haguessin arxius i arxivers que fessin bé la feina que la societat —tota la societat, i no només el poder!— els ha encomanat. Però encara es pot fer un exercici fins i tot una mica més dramàtic: com seria el món si aquestes institucions, aquestes activitats o aquests oficis exercissin les seves funcions —que ja hem vist que són valuoses— d'una manera perversa, en direcció contrària al que la societat els demana, fins i tot contra els drets i les necessitats d'aquesta societat, escoltant només els requeriments del seu propi interès, de les seves dèries o de les consignes del poder autoritari? Quan una eina és important i poderosa, si es fa servir noblement, treballa per al bé de les persones. Però si es fa servir en contra de les persones, és d'una enorme eficàcia destructiva. Pensar com seria de terrible un mal ús d'una eina ens certifica la importància d'aquesta eina. Pensar com podria ser un mal ús dels arxius ens confirma fins a quin punt els arxius són essencials en una societat.

Winston Smith, el protagonista de l'extraordinària novel·la *1984*, de George Orwell, treballa al Departament de Registre del Ministeri de la Veritat. Un arxiu, amb tots els ets i uts. La seva feina és senzilla, però clau. Agafa un document d'aquest arxiu —en el seu cas, les edicions antigues del *Times*— i comprova si hi ha alguna cosa que contradiu o desmenteix el discurs oficial del Gran Germà. La veritat del poder. Si n'hi ha, redacta de nou el document —mantenint la data de l'original—, de manera que coincideixi i avaluï el que diu actualment el Gran Germà. El nou document substitueix l'antic —que potser ja no és l'original, sinó que ja també és una còpia modificada a mida—, que és automàticament destruït. Així, els documents "antics" sempre contenen la veritat oficial del present. I el passat contingut en els documents es va modificant a la mida fluctuant del present: la veritat oficial canvia, i per tant els documents del passat van canviant al mateix ritme.

La novel·la de George Orwell és un advertiment lúcida sobre com un poder totalitari i malèfic podria arribar a utilitzar les eines de la tecnologia contra la llibertat de les persones. Però en la feina de Winston Smith la tecnologia, que permet fer noves edicions dels documents antics per adequar-los a les necessitats del poder present, no és el més important. El que més importa és

la funció de l'arxiu, la funció del document, la seva importància essencial per entendre, per explicar, per recordar, per legitimar, per deslegitimar... L'arxiu, el document, són la pila elèctrica que alimenta la memòria, la història, el coneixement. L'arxiu és el fonament sobre el qual descansa la nostra visió del present. L'arxiu, doncs, té a veure amb el record i amb l'oblit, amb la veritat i amb la mentida, amb la llibertat i amb el poder.

Orwell, a qui agrada presentar el poder totalitari com una font de paradoxes —fa dir a les paraules el contrari del que volen dir, com ja havia subratllat Victor Klemperer a la seva obra sobre la llengua del Tercer Reich—, anomena irònicament Ministeri de la Veritat el departament del poder especialitzat a fabricar mentides. Però per aquesta via posa damunt la taula, parlant d'arxius, una qüestió clau: la qüestió de la veritat. La relació entre l'arxiu i la veritat. Permetin-me que ho plantegi a través d'una anècdota personal. En una presentació d'un llibre meu, una novel·la memorialística, em van preguntar sobre les fonts de documentació, i jo volia en la resposta remarcar-ne les dificultats i aconsellar un cert escepticisme crític davant del que ens podrien semblar les fonts fiables. Llavors vaig deixar anar una frase terrible: "Els papers menteixen." En aquell moment vaig veure com es regirava inquiet un amic present a la sala, director de l'arxiu històric de la zona i un arxiver excel·lent, competent i sensible. A la sortida se'm va acostar i em va dir que l'havia indignat la meua frase, tot i que no havia volgut replicar-la en públic. No havia d'haver parlat dels documents dient-ne simplement "papers", que contenen certa expressió de menyspreu. I els documents, els papers, no menteixen. Em va dir. El que diuen és veritat. Jo li vaig donar la raó, compungit, però li vaig voler explicar les meves, de raons.

Estàvem parlant sobre un llibre amb la història del meu avi, empresonat i condemnat a mort després de la Guerra Civil Espanyola. Tinc una fotografia on ell surt amb una trentena de persones més, i quan l'ensenyo a algú preguntant-li qui poden ser em diuen que potser, posem per cas, és una trobada d'exalumnes d'una carrera universitària que s'han trobat uns anys després, somrients i prou ben vestits. Els responc que és una foto presa al pati del penal de Burgos, que els que hi surten són presos en un lloc absolutament terrible en aquells anys —començaments dels quaranta— i que alguns, entre ells el meu avi, són condemnats a mort. Llavors per què somriuen i van tan endreçats? Perquè són fotos per enviar a casa, a la família. I el que els volen dir és que estan bé, que no pateixin. És en aquest sentit que dic que la fotografia "menteix". No és que no digui la veritat, és que presenta els fets reals en funció del que convé, del que interessa, de la funció que tindrà la fotografia. Encara més: la fotografia "menteix", sempre, enquadrant: dient què hi surt i què no hi surt, què queda dins i què queda fora, triant un fragment de l'espai i del temps. No saps què passava un instant abans, no saps què passarà un instant després, no saps què hi ha un metre més enllà d'on s'acaba la foto. Enquadrar és mentir?

No, però és triar un tros de la veritat. I deixar-ne fora uns altres. Per un motiu, per una funció que tindrà la fotografia. A les fotografies de vacances intentem buscar l'enquadrament en el qual sembli que estem sols enmig de la plaça de San Marco de Venècia... On mai no estarem sols. La foto del penal de Burgos no és falsa ni retocada ni refeta. Però no explica la veritat del que passava al penal de Burgos l'any 1940. Anava a dir: no explica tota la veritat. Però és que hi ha res o ningú que pugui explicar mai tota la veritat?

En les disculpes, sinceres, al meu amic arxiver per l'ofensa professional que li havia fet —una ofensa a allò que més s'estima!—, vaig dir-li que jo pensava en la fotografia i només en la fotografia. Però no era cert del tot. Potser en la fotografia és més evident. Però per escriure aquell mateix llibre, i per saber per què havien condemnat a mort el meu avi, per quins fets, vaig aconseguir trobar la seva sentència de mort. Un document emocionant, per a mi. Genuí, ni retocat ni falsificat. Un document que deia una veritat com una casa: que el condemnaven a mort (per sort el van indultar temps després). Però per saber de veritat què havia fet el meu avi durant la guerra, aquella sentència no em va ajudar gaire. El seu objectiu no era deixar escrita la veritat del que havia passat. El seu objectiu era justificar una pena de mort. També aquest document, tret d'un arxiu militar, era com a tal document del tot verídric, però també enquadrava, també triava, també hi deixava coses dins i coses fora. També tenia una funció. També s'adaptava plenament a aquesta funció. En qualsevol aproximació a la veritat, ha de ser llegit tenint en el cap aquesta funció, que li dona sentit.

No sé si vaig convèncer gaire el meu amic arxiver amb aquestes raons. Jo sí que vaig quedar convençut que m'havia equivocat de mig a mig dient que "els papers menteixen". Hauria d'haver dit que tot document ha estat fet per a alguna cosa, pensat per a una funció: una fotografia, un document notarial, un decret del Govern, una sentència judicial. I que demana ser llegit pensant en aquesta funció. El document viu en l'espai (variable) d'intersecció entre la veritat i la funció. El seu material és real, tangible. Però hi ha necessàriament una tria. Per això un arxiu no és el compendi de la veritat històrica: aquí han quedat les coses registrades tal com van ser, tal com van passar. Però tampoc no és un magatzem de fragments neutres. Un arxiu és un testimoni endreçat que demana ser llegit amb les ulleres del coneixement, del context, de la funció, de la circumstància. Per això la feina dels arxivers no és guardar documents. La feina dels professionals que tenen cura d'un arxiu és conservar, certament, però també disposar per a la lectura. No pas imposar una lectura. Ajudar a situar el document en el trencaclosques infinit de les veritats enquadrades. Els documents dels arxius diuen veritats. Veritats dites sempre per algú i per a alguna cosa. Fragments del que Salvador Espriu, en la tradició cabalística, anomenava *els petits bocins esparsos i repartits del mirall trencat de la veritat*.

Així, doncs, no és cert que els papers menteixin i per tant que un arxiu sigui una biblioteca de mentides. Però tampoc seria cert, si algú ho digués, que un arxiu és el lloc on està dipositada la veritat. En un mal arxiu, com el que construïa el protagonista de *1984*, d'Orwell, hi habita la mentida, la falsedat. En un bon arxiu no hi habita la falsedat, perquè cap dels documents és fals, tots són autèntics, cap ha d'haver estat falsificat, és a dir, construït per aparentar ser el que no és. Però allò que conté cada document és una veritat funcional, utilitària. Recollida de bona fe, normalment. Però també en alguns moments recollida amb mala fe: els poders totalitaris, sobretot en qüestions relacionades amb els drets de les persones, poden emetre i arxivar documents autèntics que diuen falsedats. Una cosa ben diferent a ser documents falsos. Quan davant d'una novel·la històrica —o d'un llibre literari d'històries familiars de no-ficció— un lector em pregunta si tot el que hi dic és veritat, jo li responc que tot el que hi dic està documentat. És a dir, que tot el que dic i jo no he vist personalment ho he tret dels arxius. És garantia de veritat? És garantia d'autenticitat. No he inventat res. Però potser he recollit mentides alienes. El personal dels arxius endreça documents autèntics. I amb el seu coneixement del context ens ajuda a saber si són, a més, documents verços.

Un document és un tros de present que té vocació de posteritat, que algú vol que quedi com a testimoni per a la posteritat. Quan una comunitat té consciència de si mateixa, quan unes institucions aspiren a tenir sentit, quan una societat vol establir amb claredat i voluntat de futur les seves regles del joc generen naturalment documents i per tant generen arxius. Tots els documents estan fets per donar fe, no tant sols els notarians. Catalunya ha estat sempre un país de notaris, un país on s'ha volgut donar fe de les coses, públiques i privades. No és estrany per tant que Barcelona, que és una ciutat amb una gran consciència històrica del seu paper, que ha estat i no ha estat capital, que és l'aparador i el cor d'un país, que té al davant un mar per anar enfora, i al darrere unes muntanyes per anar cap endins, que ha tingut sempre equilibris complexos, sofisticats i sovint molt solvents jocs d'equilibris en la conducció de l'espai comú, de les relacions entre persones i estaments, en la delicada relació entre els drets i els deures de cadascú, no és estrany que hagi vetllat en gairebé totes les èpoques pels seus arxius, pel seu arxiu de la ciutat. Algú podria dir que qui té el poder té l'arxiu. Però també es pot dir al revés: qui té l'arxiu té el poder. I per tant, com més segments socials accedeixen a alimentar els arxius, com més plural sigui la societat que es vol veure reflectida en els arxius, més repartit estarà el poder, més joc de contrapesos podrà exhibir. Barcelona, una ciutat on rarament el poder s'ha exercit en règim de monopoli, sinó que ha demanat pactes, concertacions i negociació, ha hagut de vetllar pels seus arxius. I això es nota.

Aquest llibre que el lector té a les mans, sobre la història de l'Arxiu Municipal de Barcelona, és una il·lustració magnífica d'aquesta força dels arxius

Llibres de registre de deliberacions del 1493 al 1495. Fons del Consell de la Ciutat i Ajuntament Modern (AHCB 02.01/01/B-2-31 a 33)

com a institucions i de la seva utilitat com a mirall de la realitat. És un llibre que ens parla de l'arxiu i dels arxivers, de com feien la seva feina i de com mal·daven per garantir la gestió correcta i la protecció d'un patrimoni documental sovint sotmès a perills de pèrdua per negligència dels governants o bé a causa de destruccions provocades per revoltes i guerres. I mostra com, malgrat aquestes atzaroses peripècies, el conjunt de fons documentals que componen l'Arxiu Municipal de Barcelona (l'Arxiu Històric, l'Arxiu Municipal Contempo-

rani, la xarxa d'arxius municipals de districte i l'Arxiu Fotogràfic) han permès consolidar un patrimoni irrepetible en la seva continuïtat històrica i en el seu contingut divers. Com el de la ciutat que documenten. Com el de la societat que s'hi emmiralla.

Tot fet transcendent i significatiu de la història mil·lenària de Barcelona ha deixat una petja documental. I on hi ha petges documentals, on hi ha documents, hi ha i hi ha d'haver un arxiu. N'han deixat la història fundacional encerclada per muralles, les calamitats sanitàries, la força dels gremis medievals, la vitalitat de la ciutat del divuit i la seva capacitat per sobreviure a l'ensulsiada política, o més recentment la gènesi de l'eixample de Cerdà o l'estímul derivat de la cita olímpica del 1992, per esmentar només uns pocs períodes. Aquest llibre parla d'un arxiu que conté la història, les històries, d'una gran ciutat. I, per tant, la seva publicació és un regal pertinent a la comunitat arxivística internacional amb motiu de la celebració a Barcelona del Congrés Internacional d'Arxius l'octubre del 2025.

Tots ens mirem el món amb les nostres pròpies ulleres, inevitablement. Totes amb alguna tintura de color i amb algunes diòptries metafòriques. Ja em perdonaran si he mirat el món dels arxius amb les ulleres de la literatura: és una opció humil quan vols parlar a unes persones d'una qüestió de la qual saben molt més que tu. Acabo, doncs, amb literatura. Leonardo Sciascia va escriure la novel·la *Il consiglio d'Egitto*, basada en fets i personatges reals, que té molt a veure —com el 1984 d'Orwell— amb el món dels arxius i els arxivers. Explica la història de Giuseppe Vella, un capellà maltès que a la Sicília del segle XVIII, on figura que ningú tret d'ell no sap àrab —i ell tampoc és que en sàpiga gaire—, tothom es creu amb tota la fe allò que ell tradueix d'aquesta llengua. Llavors, davant d'un document en àrab que no és altra cosa que una de les innombrables versions de la vida del Profeta, se li acut dir que en realitat és una crònica de la conquesta normanda de la Sicília dels àrabs en el segle XI i que encara n'ha trobat un altre —*El consell d'Egipte*— on s'explicaria com, després de la conquesta, les diverses famílies nobles es van anar apropiant de les terres sicilianes d'una manera il·legítima. Espantades perquè aquest document —absolutament inventat pel capellà Vella i que per tant pot modelar al seu gust— pot posar en perill les seves possessions i privilegis, les famílies sicilianes més potents fan la gara-gara per tots els mitjans possibles a Vella, per no sortir o sortir ben parats en la publicació de la seva traducció. El document, certament, no menteix: és una vida del Profeta. Com no mentia la sentència de mort del meu avi: era una sentència de mort. El que menteix és el mal arxiver que li fa dir el que no diu a través de la traducció. El llibre es va traduir al català i el castellà amb el títol molt fidel d'*El consell d'Egipte* / *El consejo de Egipto*. Però en castellà van aparèixer dues edicions traduïdes més, amb uns títols interessants. En un cas, *El archivo de Egipto*, en l'altre, *Privilegio y poder*. Jo crec que tant la novel·la com aquests títols afegits —tots dos!— il·luminen sobre allò

del que estem parlant. La relació entre l'arxiu i la veritat. I la relació entre l'arxiu, la veritat, el privilegi i el poder.

Se'm dirà que per elogiar arxius i arxivers he portat a aquestes pàgines dos exemples literaris —1984 i *El consell d'Egipte*— que parlen de mals arxivers o d'arxivers que fan mals usos dels arxius que se'ls han encomanat. Però en un cert sentit parar atenció en aquests dos exemples abominables no deixa de ser una manera d'elogiar la importància dels arxius, no deixa de ser un homenatge implícit a arxius i arxivers. Als que ho fan bé. Si l'arxiu és una eina tan poderosa per fer el mal quan es fa servir malament, de ben segur és també una eina molt poderosa quan es fa servir a favor de la societat, amb professionalitat, rigor, intel·ligència. I sobretot, amb capacitat de llegir i entendre. Els professionals de l'arxiu no guarden. Els arxivers llegeixen. Classificar és llegir. Endreçar és llegir. Posar cada document en el marc que li correspon —el seu temps, el seu lloc, la seva funció— és llegir. Només fem arxius quan creiem que cal preservar per a la posteritat la veritat dels fets. Quan necessitem creure en la veritat i apreciar-la. Probablement en cap arxiu ni en cap document del món hi ha tota la veritat. Però la feina ben feta de llegir i d'entendre, la feina dels arxius, la feina dels arxivers, és el que ens permet —de vegades entre línies— trobar moltes veritats, molts bocins lluminosos del mirall trencat.

Vicenç Villatoro

Escriptor, periodista i polític català

Introducció

L'Arxiu Municipal de Barcelona, des de la seva gènesi en crear-se el Govern municipal a mitjan segle XIII fins a l'actualitat, ha tingut una evolució que coneixem, a grans trets, gràcies a una producció bibliogràfica notable —per bé que esparsa— i també per algunes referències arxivístiques isolades. Enguany, l'Arxiu de la Ciutat, en tant que dipositori de la memòria col·lectiva i instrument de transparència en la gestió dels afers públics, requereix comptar amb un llibre que reconegui un patrimoni excepcional que és el reflex de l'evolució i la configuració de la identitat de la ciutat.

A hores d'ara, en uns moments de gran transformació per l'impacte dels avenços tecnològics, l'emergència de nous moviments socials i la intensificació de la recerca científica, cal més que mai poder conèixer de manera documentada com s'ha anat sedimentant el patrimoni documental entès com una font proveïdora d'informació i coneixement. Sota aquesta mirada retrospectiva, també convé observar com el patrimoni documental serveix de sòlid fonament per tal d'encarar els reptes de futur que es visualitzen en un model d'organització arxivística modern, en sintonia amb els corrents internacionals més renovadors.

Hom ha dit sovint que els arxius municipals constitueixen la base més ferma —i amb més arrels— de l'estructura arxivística del nostre país. Val a dir que cap altra institució pública no pot competir amb el municipi pel que fa a l'antiguitat i la continuïtat de la seva documentació. El contacte directe i quotidià de la municipalitat amb la ciutadania ha generat una dinàmica d'intensa relació fins al punt de configurar l'Administració municipal com un organisme viu que esdevé, manllevant una expressió de l'historiador Joaquim Nadal i Farreras "la base més sòlida i més indestructible dels sistemes de poder i representació".⁽¹⁾

Aquesta publicació es configura a través de dotze capítols, dels quals nou aporten un coneixement sistemàtic prenent com a fil conductor l'evolució històrica pròpiament dita i la resta presenten una cronologia dels esdeveniments més rellevants, documenten els professionals que han vetllat per aquest patrimoni al llarg dels segles i aporten una bibliografia exhaustiva. L'opció adoptada d'estructurar l'estudi per períodes permet, d'una banda, copsar la intensitat dels canvis operats en l'arxivística municipal i, de l'altra, fer-ho compatible amb la contemplació de qüestions tan transversals com l'organització, l'accés, la

⁽¹⁾ Pròleg al llibre *Guia inventari de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Girona*, Girona: Ajuntament, 1983, p. 7.

conservació i la protecció dels documents, així com el control d'una informació que, a banda de millorar la gestió econòmica i administrativa i garantir la seguretat jurídica, és essencialment un instrument de poder.

Només dos exemples per evidenciar la mirada "política" sobre l'arxiu. L'un és la creació dels llibres verd i vermell entesos com a instruments compiladors de caràcter selectiu dels privilegis reials, que són la prova material del poder i la

Llibre de correspondència municipal dels anys 1449 a 1451, embellit amb l'escut de la ciutat. Fons del Consell de la Ciutat i Ajuntament Modern (AHCB 04/1B-014)

sobirania atorgada al Consell Municipal. Compilacions efectuades amb intencionalitat juridicolegal, però que amb el temps constitueixen autèntics tresors per a la recerca històrica. L'altre és la pervivència durant segles de la figura del jurista-notari doblat d'arxiver, decisió gens innocent i que reflecteix la primacia de la voluntat d'assegurar la fe pública i l'autenticitat dels documents i registres municipals.

En síntesi, una visió panoràmica que permet de constatar les dificultats de consolidació de l'arxiu en l'època medieval, la fonda crisi del set-cents derivada de les reformes imposades pel decret de Nova Planta i els intents de redreç de la situació al llarg del segle XIX. Finalment, quan s'havia assolit una certa normalitat, el decisiu impacte de la reforma de l'any 1917 que fractura la unitat del patrimoni documental municipal, la prevalença en bona part del segle XX del valor dels documents històrics enfront dels administratius i, a partir del 1987, la voluntat de restituir una unitat d'acció als diversos arxius que acabaran configurant un Arxiu Municipal amb una forta integració orgànica i funcional.

Enguany (2025), amb motiu de la celebració a la ciutat de Barcelona del Congrés Internacional d'Arxius organitzat pel Consell Internacional d'Arxius amb el suport de la Generalitat de Catalunya, l'Ajuntament de Barcelona, la Diputació de Barcelona, el Ministeri de Cultura i l'Associació de Professionals de l'Arxivística i la Gestió de Documents, s'ha volgut donar a conèixer aquest estudi sobre l'evolució de l'arxiu com a mostra de l'antiguitat, la continuïtat i la persistència de la identitat de la ciutat al llarg de gairebé mil anys d'història documentada.

D

propter iniquitatem dicitur dominatio
capitula. Perco tunc. Perco fca. di
gnos lull. et philippo de ferar. a.
hoc anno insignissime. Cantat. Vir
tute. Conspiciat. nore et vire em
uerantia et singularia. Cantat
ipine. et eorum. **Incipit**
marquille pibet. minima macece
tis bacillat. et tunc et puelat
mantis. rumpit. et m. emigra. mela
ente ad vno. confutur. utique ab
tunc. bonum. nisi quoniam in catia
hucine. capellana. valore. fope

significatio. et pietatis et

I. La configuració del Govern municipal i les seves competències

De la universitat al municipi

Si bé, com s'ha remarcat sovint, la base del govern municipal autònom és posada pel rei Jaume I mitjançant el privilegi de l'any 1249 i amb els seus desenvolupaments posteriors dels anys 1265 i 1284, també és ben cert —tal com assenyala Josep M. Font i Rius— que Barcelona ja presenta en els primers decennis del segle XIII “un cert regisme popular que, per bé que força rudimentari, no era pas gens inefectiu. La col·lectivitat veïnal ostentava palesament una personalitat pròpia, la universitat, integrada pel conjunt indefinit dels seus prohoms o caps de casa”.⁽²⁾ N'és prova el fet que la universitat, en el període del 1219 al 1243 —per tant, previ al privilegi fundacional del 1249—, actua en defensa dels veïns davant les pretensions impositives de nobles com els Ermengol, els Mediona o els Claramunt i pren els acords pertinents en solemne consell o bé quan concorren alguns dels seus membres a les primeres assemblees de Pau i Treva (1225 i 1228), enteses com una resposta de l'Església i la pagesia als abusos comesos pels senyors feudals i que, en certa manera, esdevé un precedent de les Corts Catalanes. I moltes de les decisions preses pels representants del rei, sigui el veguer o el batlle, es fan conjuntament amb els prohoms de la ciutat.

Per això, cal convenir que la rellevància de l'obra municipalista del rei Jaume I rau en la conversió d'aquesta configuració premunicipal en una corporació perfectament regulada en el seu funcionament i amb una organització estable. En aquesta seqüència de privilegis, el rei va renunciant a prerrogatives essencials de la seva autoritat i permet la formació d'un govern integrat per cinc consellers i pel Consell de Cent, en tant que assemblea consultiva fixada finalment en cent membres. Però es tracta d'un procés seqüencial materialitzat en successives disposicions que són emeses de manera esglaonada en un interval de 25 anys (del 1249 al 1274).

⁽²⁾ Font i Rius, Josep M.: *Jaume I i la municipalitat de Barcelona*. Discurs inaugural del curs acadèmic 1977-1978. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1977, p. 31.

◀ El jurista i notari Jaume Marquilles lliura als consellers de Barcelona el seu manuscrit titulat *Comentaris als Usatges de Barcelona* en presència de la reina Maria de Castella. Miniatura atribuïda a Bernat Martorell, 1448. Fons del Consell de la Ciutat i Ajuntament Modern (AHCB 01/1G-18, foli 1r)

Com assenyala el mateix Josep M. Font i Rius,⁽³⁾ els privilegis del 1249 i el 1258 són concedits i actius en tant que duri el beneplàcit regi, mentre que els del 1265 i el 1274 ja ho són per un termini de deu anys. I abans que expiri el termini, el seu fill i successor, Pere el Gran, ho ratifica d'una manera global i de faisé definitiva mitjançant el famós privilegi del 1284, denominat *Recognoverunt proceres*, que confirma a perpetuïtat el règim de govern local de la ciutat i ratifica en l'àmbit local la preeminència dels consellers per sobre dels oficials reials.

Curiosament, l'increment —lent i atzarós— de les “competències” municipals no es reflecteix en l'existència d'una seu pròpia. Durant prop de més d'un segle, la documentació que genera l'activitat del Consell es ressent de la manca d'una residència pròpia i es localitza en diverses estances. Com que un dels llocs de reunió conegut d'ençà del 1249 és el convent de Santa Caterina (dit també *dels dominicans o predicadors*, situat on ara hi ha el Mercat de Santa Caterina), on es reuneixen els consellers per celebrar-hi les seves deliberacions, els documents més rellevants —sobretot els privilegis— són guardats en unes grans caixes de fusta al mateix convent.⁽⁴⁾ Val a dir que la guarda dels documents més preuats en llocs “sagrats” no és una iniciativa aïllada del Govern de Barcelona, sinó una pràctica força generalitzada arreu del país. Convé remarcar que el 7 de novembre del 1289, des de la vila de Montsó, Alfons II declara invulnerables les catedrals, esglésies, cases d'ordes religiosos i monestirs com a llocs segurs per guardar-hi documents, monedes i comandes, fet que estimula iniciatives com les dutes a terme des de la municipalitat barcelonina.

L'augment dels documents d'interès jurídic i patrimonial que cal conservar aconsella, l'any 1336, de formar una rúbrica o índex d'aquests documents per tal de tenir-los identificats i controlats. Com que segueix sense resoldre's la qüestió de disposar d'una seu pròpia, al llarg del segle XIV es percep una notòria dispersió de la documentació municipal: la de caràcter corrent, com és la deliberació dels cinc consellers, és en un arquivanc —és a dir, un seient que a la vegada té la funció d'arca per guardar-hi els documents esmentats—, que es troba a la casa del notari escrivà del Consell, on es reuneixen gairebé diàriament. Una altra casa particular allotja des del 1339 l'oficina del racional del Consell amb la seva documentació, i a la casa del Trentenari hi ha també, el 1391, un altre arquivanc amb privilegis, cartes i concessions de la ciutat.

L'acolliment del Consell al convent de Santa Caterina s'acaba de manera traumàtica l'any 1369 per un seriós conflicte suscitat entre els dominicans —als quals està confiada la Inquisició— i el Consell de la Ciutat, degut al fet que els

⁽³⁾ *Ibidem*, p. 41.

⁽⁴⁾ Cf. Mañé i Mas, M. Cinta: *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona. Anys 885-1334*. Vol. I. Barcelona: Ajuntament, 2005, pergami núm. 164. Esteve Gilabert Bruniquer, a la *Relació sumària de l'antiga fundació i cristianisme de la ciutat de Barcelona*, escrita vers l'any 1630 però publicada a Barcelona, a la impremta La Renaixensa el 1885, a la pàgina 34 referma que els consells se celebraven al convent de Santa Caterina dels Predicadors, a la capella gran dita “de les verges”.

inquisidors havien denegat la defensa a un ciutadà de Barcelona a qui havien condemnat, vulnerant els privilegis de la ciutat. Aquesta topada té com a conseqüència que els consellers deixin de reunir-se al susdit convent i que traslladin les caixes amb els documents d'arxiu al convent de Sant Francesc (dit "de Framenors"), on es reuniran fins que es faci realitat l'acord adoptat d'edificar al més aviat possible una casa pròpia per al Consell. Finalment, aquest desig es fa realitat mitjançant la compra i remodelació d'una casa, i es dona així lloc al Saló de Cent, que és emprat a partir del 17 d'agost del 1373.

El convent de Santa Caterina és el lloc de reunió dels consellers de Barcelona fins a l'any 1369. L'edifici s'enderroca l'any 1837. Autoria atribuïda a Redon M. Sense data. Col·lecció de dibuixos (AHCB reg. 19227)

Competències i organització del municipi

Les atribucions de funcions entre el veguer i el batlle, d'una banda, i el municipi, de l'altra —que es deriven en una creixent producció documental—, són objecte de reiterades delimitacions en les disposicions del rei i es concreten en el fet que els seus representants (veguer i batlle) tinguin les comeses vinculades a justícia, ordre públic i representació de l'autoritat reial,

mentre que el municipi es reserva competències relacionades amb els aspectes patrimonials, fiscals, mercantils i, posteriorment, urbanístics.⁽⁵⁾ Aquesta acció municipalista es reflecteix en la generació de les sèries documentals més rellevants que són resultat de l'actuació normativa i executiva, especialment mitjançant les ordinacions; en promulguen el 1260 sobre proveïments, el 1271 sobre corredors i hostalers, i cap a la darrera de segle esdevé ja una pràctica comuna, reforçada per l'emissió de bans o estatuts.

Miniatura d'un escriptor medieval representat en el volum I del *Llibre Verd de Barcelona*, còdex del segle XIV. Fons del Consell de la Ciutat i Ajuntament Modern (AHCB 01/1G-10 foli 37r)

En paral·lel, l'acció administrativa resultant de l'assumpció de les atribucions conferides pel poder reial estimula l'aparició i el desenvolupament d'un important nombre d'oficis d'ençà de la segona meitat del segle XIII i especialment al llarg del segle XIV. Aquesta complexitat de la burocràcia municipal es reflecteix bàsicament en els càrrecs i oficis estables següents:⁽⁶⁾

⁽⁵⁾ Cubeles i Bonet, Albert: "L'evolució de les actuacions del Consell de Cent en matèria d'urbanisme al segle XIV", *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 4 (2001), p. 128, assenyala el retard del rei Jaume I a conferir a la ciutat les obres públiques i privades, competència que reté a través dels seus oficials. La primera sèrie documental generada per la magistratura barcelonina s'inicia el 1301, quan es concedeix el privilegi dels obrers.

⁽⁶⁾ Batlle i Gallart, Carme: "El municipio de Barcelona en el siglo XIV", *Cuadernos de Historia*, tom VIII (1977), p. 206-207.

- El síndic, que vetlla per l'observança dels privilegis i les ordinacions de la ciutat, autoritzat per privilegi reial del 1286.
- L'escrivà o secretari del Consell de Cent, responsable de la gestió administrativa i que, com veurem més tard, assumeix en una primera etapa la funció d'arxiver.
- Els advocats de la ciutat, que actuen com a assessors dels consellers.
- Els obrers, càrrec creat per privilegi del rei Jaume II el 1301, i que donen lloc a la sèrie d'Obreria d'ençà del 1351.
- El racional, que exerceix d'oïdor de comptes dels responsables de l'administració; posteriorment en foren dos amb un escrivà a les seves ordres.
- El clavari, que exerceix de tresorer i dona lloc als registres de Clavaria.
- El mostassà, creat per privilegi reial del 1339, que té funcions de policia de mercat.⁽⁷⁾
- Els verguers o macers, que acompanyen els consellers.
- El carceller, que passa a la jurisdicció municipal a partir del 1390.
- Els cònsols de mar, que exerceixen de jutges en els litigis mercantils al barri de la Ribera, i també els cònsols ultramarins vinculats al municipi, en el marc de la institució del Consolat de Mar, òrgan que és l'expressió del dret marítim català.

En essència, pertanyen als àmbits de la gestió administrativa i legal (els escrivans i els advocats de la ciutat), les finances i la comptabilitat (clavari i oïdors de comptes), la policia de mercats (el mostassà o mostaçaf), l'urbanisme (els obrers) i l'assistència (els cònsols i el comanador de l'Hospital).

Cal assenyalar que queden pocs documents de l'etapa inicial, segurament per causa d'un incendi reportat per Gabriel Turell i que devia escaure's cap a finals del segle XIII o inicis del XIV. N'és prova evident el fet que del període 1301-1433, és a dir, 132 anys, només es conservin 29 volums dels Llibres del Consell.

Tanmateix, la data d'arrencada de les sèries documentals municipals confirma de manera inequívoca la plena assumpció de noves atribucions i funcions. Fem esment, només a títol orientatiu, de les Lletres reials (1269), els Llibres del Consell (1301), els Manuals (1324), el *Dietari del Antich Consell Barceloní* (1390), les Ordinacions originals (1312), les Ordinacions especials (1349) i el Registre d'ordinacions (1359), i sèries de caràcter econòmic i comptable com Clavaria (1357), Albarans (1356), Àpoques (1358), els Fogatges (1374) i la documentació de la Taula de Canvi (1400). I, naturalment, els notabilíssims llibres verd i vermell, que apleguen els privilegis i documents essencials i dels quals calia garantir una conservació segura i una ràpida accessibilitat.

⁽⁷⁾ Mutgé i Vives, Josefina: "Preocupacions del govern municipal barceloní en el 1371 a través dels testaments dels consellers", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 23-24 (2002-2003), p. 345-346, fa un esment detallat de les competències i conflictes suscitats per l'acció d'aquest càrrec municipal.

Barcelona conserva actes de les reunions del govern des del 1301 fins a l'actualitat. El nom ha canviat al llarg del temps, però la tipologia documental és la mateixa. Llibres d'actes municipals del 1913. Fons Ajuntament de Barcelona (AMCB A134 vol. 93 a 98)